

Press of Harvard University Press, 1971. *Curran St.* Romantic poetry: why and wherefore? // *The Cambridge Companion to British Romanticism*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. *Higginson Th.W.* Emily Dickinson's Letters // *The Atlantic Monthly* Volume. Issue 408. October, 1891 // <http://digital.library.cornell.edu>. *Kaplan C.* Language and Gender // *Literature in the Modern World*, ed. by Dennis Walder. – Oxford: Oxford University Press, 1990.

*Н.С. Перевертень, здобув.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

РОЛЬ МИСТЕЦТВА В ЖИТТІ ОСОБИСТОСТІ (на матеріалі творів Є. Гребінки «Ігрок», «Былъ не былъ и не сказка», «Рассказ», «Пиита»)

У статті на прикладі творів Є. Гребінки «Ігрок», «Былъ не былъ и не сказка», «Рассказ», «Пиита» розкривається проблема впливу мистецтва на долю особистості. Показано, які функції виконує мистецтво в житті героїв, як сприйняття ними мистецтва визначає їх моральний світогляд та систему життєвих цінностей.

Ключові слова: мистецтво, особистість, прекрасне, духовне покликання, здібності.

В статтє на примєре произведених Е. Гребинки «Игрок», «Былъ не былъ и не сказка», «Рассказ», «Пиита» раскрывается проблема влияния искусства на судьбу личности. Выявлено, какие функции выполняет искусство в жизни героев, как восприятие ими искусства отображает их нравственное мировоззрение и систему жизненных ценностей.

Ключевые слова: искусство, личность, прекрасное, духовное призвание, способности.

The article a study of Ye. Hrebinky «Yhrok», « Stories and stories is not a fairy tale», «Story», «Pyuta» reveals the problem of influence of art on the fate of the individual. It is shown that the function takes the art in the lives of the characters as their perception of art determines their moral outlook and system of values in life.

Key words: art, person, beautiful, spiritual vocation, abilities.

Мистецтво як одна із форм суспільної свідомості відіграє важливу роль у формуванні особистості, розвиваючи у ній не лише почуття прекрасного,

але й здатність творити це прекрасне. Осмислення мистецтва як особливого виду духовного досвіду пов'язане з працями німецьких учених, зокрема І. Канта, Ф. Шеллінга, Г. Гегеля. За словами філософа Ф. Шеллінга, у мистецтві відбувається внутрішнє поєднання ідеального і реального, воно постає уособленням єдності названого у формі досконалості. Лише у мистецтві дійсні речі набувають досконалості й відтворюють інтелектуальний світ, а не матеріальний. Гегель у своїй праці «Лекції з естетики» наголошує на тому, що всезагальна і абсолютна потреба, з якої постає мистецтво, – це потреба подвоїти себе не лише як предмет природи, але й як духовну реальність. Воно дає можливість духовно усвідомити особистості внутрішній і зовнішній світ, втілюючи його у внутрішньо доцільних способах буття, подвоюючи себе, тим самим, як духовну реальність. На основі цього формується здатність сприймати прекрасне, а потім і почуття прекрасного. Філософ бачить призначення мистецтва не лише у розвитку культури почуттів, але й у вдосконаленні людського духу [Гегель, 1969]. Отже, мистецтво – це творча здатність формувати ідеальний образ реальності згідно із законами краси у межах твору як художнього цілого [Мовчан, 2011]. Воно дає змогу закріпити й утримувати набутий досвід людства, а також розкрити неповторний світ творчої особистості, зробивши його здобутком духовного досвіду мистецтва. Можемо сказати, що мистецтво надає особистості можливість стати творцем, розкрити свій внутрішній потенціал, свою індивідуальність та неповторність.

Новизна нашої статті полягає у тому, що вперше у творах Є. Гребінки розглядається проблема мистецтва та особистості. Завдання вбачаємо у розкритті розуміння письменником безпосереднього впливу мистецтва на долю героїв, а також здатності сприйняття ними прекрасного. Так, у творі «Игрок» Є. Гребінка змальовує головного героя Василя Андрійовича, який, програвши у карти, вирішує займатися більш «безпечною» грою – грою на скрипці. Бачимо, що таке його рішення спричинене не любов'ю до музики, не внутрішнім бажанням творити щось прекрасне, а насамперед власними корисливими цілями в житті: «Я же дворянин, и тут выгода, и служба пойдет своим порядком, а может, быть и наследство придет кстати, а там и женюсь. Она так любит музыку! Приятно заслужить ее похвалу!...» [Гребінка 1981 Т. 2, 568]. При цьому автор дає зрозуміти, що Василь Андрійович не має жодного таланту і нахилу до музики. Він навіть не здатен усвідомити, у чому полягає справжня сутність цього виду мистецтва, тому що сам є духовно обмеженою людиною. Бачачи себе у майбутньому великим музикантом, Василь Андрійович своєю грою на скрипці здобувся лише на обурення та невдоволення сусідів, адже це і грою назвати було неможливо: «[...] дребезжа-

ние звуков до того было сильно и резко, что пламя на свечке дрожало, будто в лихорадке, и медный ключ от сахарницы шевелился на круглом столике, словно живой. Василий Андреевич играл неумоимо; уже тысячный раз повторил он трудный пассаж, а трели никак не выигрывались!» [Гребінка 1981 Т. 2, 573]. Унаслідок такої гри через нарікання сусідів Василя Андрійовича виселили з будинку. А далі бачимо, як його переслідують невдачі, і знову ж таки через його заняття музикою. Спочатку через гру із такими аматорами, як і він, Василь Андрійович запізнівся до свого хворого дядька і в результаті весь спадок дістався іншому. Потім після невдалого дуету з донькою начальника, коли Василь Андрійович, граючи на скрипці, збився з такту, він позбувся підвищення по службі і, як наслідок, прихильності дівчини. Є. Гребінка показує, що той, хто намагається використати мистецтво для збагачення та підвищення свого статусу, не матиме щастя, тому що ця категорія прекрасного призначена для духовних, а не матеріальних потреб. Василь Андрійович продає свою скрипку за безцінь, що свідчить про те, що вона не була для нього по-справжньому цінною. Коли він повертається до звичного способу існування, життя налагоджується: «На семейных вечерах, в клубе Соединенного Общества, вы увидите, если захотите, Василия Андреевича: он отрастил себе порядочное брюшко, у него уже у самого лысина в полтину серебра и какой-то орден на шее; он играет в преферанс по гривеннику и ему почтительно кланяется прежний начальник отделения, уволенный от службы по болезни» [Гребінка 1981 Т. 2, 592]. Із цього можемо зробити висновок, що Є. Гребінка утверджує тезу про неможливість використання мистецтва у корисливих цілях. Не маючи духовного покликання, неможливо досягнути всієї краси і суті того, чим займаєшся. Як людина духовно обмежена, далека від музики, Василь Андрійович не здатен виконувати місію творця прекрасного. Для нього це був спосіб прославитися, здобути прихильність дочки начальника. Але автор вказує, що така людина ніколи не матиме визнання, бо мистецтво твориться на духовному рівні, а не на матеріальному, не для збагачення, а для задоволення моральних потреб особистості.

У наступному творі «Пиита» письменник знову висловлює думку про те, що мистецтво можна творити лише за духовним покликанням, маючи природні здібності. Перед тим як звернутися до образу головного героя Аполлоса Івановича Кантова, письменник описує те ремесло, яке він обрав у своєму житті: «В старину больных поэзией называли пиитами [...] Пииты хвастались друг перед другом и перед целым светом милостями своих меценатов, даже одеждою, перешедшею на них с меценатского плеча. Вообще больных этого рода оставляло чувство человеческого достоинства; они унижались, ползали; но не думайте, чтоб это уничтожало основную причину

их болезни – самолюбие: нет; оно кипело в них, их мучило, оно-то и заставляло их тереться около сильных людей; оно гнуло их к земле, нашептывая: «Приседай! Выше выскочишь!..» [Гребінка 1981 Т. 3, 10]. Автор наголошує на парадоксальності характеру цих людей, адже саме почуття самолюбства змушувало їх принижуватися, займатися підлабузництвом перед меценатами. Розглядаючи постать головного героя Аполлоса Кантова, Є. Гребінка акцентує на тому, що із самого дитинства йому було нав'язано ту модель поведінки, якої він дотримувався все життя. Учителю не сподобалося його ім'я - Павло Иванов, тому він вирішив, що майбутній поет повинен мати милозвучне прізвище. Від того моменту з легкої руки вчителя хлопчик визначив для себе майбутнє славетного поета: «В добрый ли час длинный учитель дал Аполлосу поэтическую фамилию и предсказал ему успех в пиитике или его соблазнила латинская поговорка poetae nascuntur и он вообразил, что родился поэтом, – это неизвестно, однако в голове Кантова засела мысль и постепенно развивалась со временем написать оду какому-нибудь меценату и на его счет блаженствовать в жизни» [Гребінка 1981 Т. 3, 16]. Є. Гребінка наголошує, що ні вчителю, ні самому Кантову не спадає на думку те, що для того щоб стати відомим поетом, недостатньо мати лише бажання. Можна навчитися писати згідно з усіма літературними вимогами, але то не буде справжня поезія, яка твориться на духовному рівні і проходить випробування часом. Трагедія Кантова полягає у тому, що він не може це усвідомити. Сприйнявши слова вчителя про те, що з нього вийде славетний поет, як незаперечно істину і повіривши в це, але при цьому не маючи здібностей, таланту, герой не знаходить свого місця в житті. Дебют Кантова як поета відбувся на дні народження сина поміщика, якому він написав вірші і зачитав їх перед гостями. Є. Гребінка наголошує: «Известное дело, что после сытного обеда люди бывают добрее, а после шипучего вина получают наклонность к поэзии, и потому не удивительно, что стихи Аполлоса Ивановича заслужили громкие рукоплескания» [Гребінка 1981 Т. 3, 19]. Письменник зазначає, що не у самих віршах була цінність, а у сприятливій атмосфері, завдяки якій так позитивно оцінили поезію Кантова. Та варто зауважити, що це була перша та єдина позитивна оцінка Аполлоса Ивановича як поета, адже надалі його творчість лише шкодитиме йому в житті. Та герой не може змінитися, адже писання віршів, які не мають змісту і побудовані лише на формі, стали вже частиною його суті.

Вважаючи себе безмірно талановитим, Кантов не розуміє марності та непотрібності своєї поезії. Таке нерозуміння і неусвідомлення свого призначення і привело до життєвої трагедії героя. Ми бачимо наприкінці, як він за чарку горілки читає свої вірші, розважаючи таким чином гостей: «И долго

читал старик, размахивая руками эти стихи, которых я не помню до конца, но знаю, что далее и далее они все более отходили от здравого смысла и кончились самой высокопарной галиматьей. Гости захлопали, разумеется, руками [...] Кантов пел; окружавшие его смеялись до упаду [...] Я не был расположен смеяться и ушел; в растворенное окно долетали ко мне на улицу звуки песни этого несчастного старика» [Гребінка 1981 Т. 3, 52]. Таким чином, Є. Гребінка показує трагедію особистості, яка не позбавлена моральності, проте не здатна розрізнити справжні й фальшиві цінності у житті. Кантов бачить своє призначення у поезії, не розуміючи, що це не лише вдале поєднання троп і фігур, вона не пишеться на догоду меценатам. На відміну від інших піітів, Кантов дійсно щиро займається цим ремеслом, любить свою справу і вважає свої вірші витвором мистецтва. Можна сказати, що він пише їх не стільки заради грошей, скільки заради всезагального визнання. Саме у цьому і полягає його трагедія як особистості: він бере на себе місію, яка з ним неспівмірна, бо він не розуміє справжнього призначення мистецтва. Така особистість заслуговує лише на співчуття, адже своє життя вона прожила, підніюючи справжні цінності фальшивими.

У наступному творі «Былъ не былъ и не сказка» письменник показує катарсисну функцію мистецтва, яка полягає в очищенні, вивільненні всіх почуттів героя. Перед нами постає образ, якого раніше у Є. Гребінки ми не зустрічали. Специфіка його полягає у тому, що старий німець Гутентаг не викликає спочатку ніякої симпатії у читачів. Із його біографії дізнаємося, що він усе життя прослужив у департаменті, дійшов до високого чину, став людиною поважною і шанованою. Але незважаючи на сімейний статус, мав непереможну тягу до жінок: «При взгляде на женщину, от десяти до пятидесяти лет включительно, Гутентаг чувствовал себя как-то неловко; его морозило, и пекло, и тянуло Бог знает на какие проказы» [Гребінка 1981 Т. 2, 650]. Можемо зробити висновок, що за все життя, незважаючи на те, що і був одружений, Гутентаг ніколи не мав ні до кого справжніх глибоких почуттів. Зустріч із Анною Іванівною змусили його поглянути на кохання у іншому ракурсі, відмінному від звичного. Захопившись її красою, Гутентаг втрачає свою пильність, не підозрюючи ні обману, ні підступності. Ми бачимо, як уміло використовує його Анна Іванівна, пообіцявши вийти за нього заміж, як тільки він допоможе стати повноправною власницею його мастку. Коли всі документи на масток були у жінки, відразу після вінчання в церкві слуги просто не пускають його в дім, передавши від неї лист: «Я не знаю содержания письма, но оно должно быть очень неприятное, потому что Гутентаг, прочитав его, страшно улыбнулся и пошел домой, повесив голову» [Гребінка 1981 Т. 2, 663]. Те, що Анна Іванівна була для Гутентага не просто черго-

вим захопленням, ми можемо зрозуміти з його подальшої поведінки, коли він «приказал оббить свои комнаты черным сукном, завесил окна черными шторами, оделся весь в черное, сидел в темноте и даже ничего не ел, кроме черного хлеба, черных бобов и черной редьки; в его доме была гробовая тишина» [Гребінка 1981 Т. 2, 663]. Таким чином, Гутентаг показує стан своєї душі, адже вперше зіткнувшись зі справжнім почуттям, йому довелося пережити і розчарування, і біль, і сором від того, як його використали, ганьбу перед людьми. Варто зауважити, що з естетичного погляду мистецтво може відволікти людину в критичний для неї момент, принести їй втіху, моральну опору, стати своєрідною душевною сповіддю. Тому не випадково Гутентаг свій сердечний біль виливає саме у мистецтві – грі на скрипці, яка нагадувала скоріше плач: «[...] а Гутентаг играл удивительно! Он играл не композиции известных мастеров, не высокие создания гениев музыки, которых часто искажают люди, не понимая их глубокого смысла, – нет, он играл сам не зная что такое: его душа, переполненная горестью, выливалась в чудных звуках» [Гребінка 1981 Т. 2, 664]. Автор вказує, що саме у цій грі перед нами відкривається справжній Гутентаг: «Играл на скрипке не статский советник Гутентаг, не маленький человек Гутентаг с кривыми ножками, это играл внутренний, невидимый человек, душа играла, часть божества, заключенная в человеке, тосковала о своей земной неволе, вопила, стенала неведомыми звуками, которыми говорят не здесь и которые мы понимаем инстинктивно... Звуки делались все тише и тише, и громкие рыдания сменили их» [Там само]. Саме через мистецтво Гутентаг виливає весь свій душевний біль. Ми бачимо перед собою чиновника, який вів не завжди чесний і правильний спосіб життя, якому не чужими були брехня та зрада, але зіткнувшись зі справжнім почуттям, відчувши всю міру розчарування, він відкриває у собі здатність до чогось вищого, прекрасного. Можна зробити висновок, що Гутентаг не належав до тих осіб, які втратили всі людські почуття, для яких матеріальні інтереси були понад усе. Варто навіть відзначити деяку благородність, здатність прощати, адже він не шукав засобів якимось чином помститися Анні Іванівні. Таким чином, Є. Гребінка показує, як через мистецтво особистість може розкрити свою сутність, найпотаємніші переживання, найглибші почуття, на які раніше була не здатна. Навіть після повернення до звичайного способу життя Гутентаг був уже не той. Тепер перед нами людина, яка вже знає, що таке кохання, зрада, страждання, втрага.

У творі «Рассказ» зображено виховну функцію мистецтва, коли воно впливає на склад думок та почуттів героя, формуючи його життєвий вибір. Автор змальовує непростий шлях молодого художника, який після смерті батька залишився круглим сиротою й перетерпів багато горя: «Моя жизнь

была негладка [...] меня, нишего сироту, призрел один барин: кормил меня, ругал, когда был голоден, попрекал на каждом шагу» [Гребінка 1981 Т. 3, 116]. Можна тільки здогадуватися, яка доля чекала юнака, якби одного разу разом зі своїм паном він не опинився в Петербурзі на виставці картин. Неймовірно враження на нього справила картина Брюллова «Вознесіння Богоматері»: «Я следил глазами за тихо восходящей в небеса Богоматерью, и вместе с тем душа моя рвалась все выше и выше, туда, в далекие облака, которые свивались из мириад бесплотных сил живущих, смотрящих, ликующих [...] Мне кажется, если бы я в это время увидел Брюллова, я бы преклонился перед ним благоговейно с трепетом, с сознанием своего ничтожества [...]» [Гребінка 1981 Т. 3, 117]. Саме цей момент став вирішальним для героя і змінив усе його життя, визначив подальше життєве призначення. Незважаючи на труднощі, головний герой також почав займатися живописом, і лише згадка про побачене надавала йому сили: «Я работал, тяжело работал для пропитания, а все остальное время занимался рисованием [...] Словно оживала передо мной картина Брюллова, поразившая меня. И я просыпался бодрый, свежий, крепкий для трудов дневных» [Гребінка 1981 Т. 3, 117]. Письменник показує, наскільки значну роль може відігравати мистецтво в житті особистості. Головний герой наголошує: «А что было бы со мной, если бы я не увидел картины Брюллова? [...] Страшно и подумать» [Гребінка 1981 Т. 3, 117]. Мистецтво може надавати людині сил, натхнення, робити її щасливою, лише коли вона дійсно його розуміє, прагне творити заради прекрасного, а не задля матеріального збагачення.

Таким чином, Є. Гребінка показує, що через мистецтво особистість може розкривати свою індивідуальність, свій внутрішній світ, виступати творцем прекрасного і впливати на свідомість та почуття інших. Той, хто намагається творити мистецтво у власних інтересах, для задоволення матеріальних потреб, ніколи не здобудеться на визнання. Адже мистецтво може творитися лише за духовним покликанням, а не заради корисливих цілей, бо тоді воно втрачає свою первинну сутність і справжню цінність.

1. Гегель Г.Ф. Эстетика: В 4 т. – М.: Искусство, 1969. – Т. 1. – 326 с.
2. Гребінка Є.П. Твори: В 3 т. – К.: Наук. думка, 1981. – Т. 2. – 744 с.
3. Гребінка Є.П. Твори: В 3 т. – К.: Наук. думка, 1981. – Т. 3. – 704 с.
4. Эстетика: Навч. посіб. / М.П. Колесніков, О.В. Колеснікова, В.О. Лозовий та ін.; За ред. В.О. Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 208 с.
5. Мовчан В.С. Эстетика: Навч. посіб. – К.: Знання, 2011. – 527 с.